

Examination of Justice, Responsibility, and Friendship Values of Primary School 3rd Grade Students Within The Scope of Life Studies

Gamze CEBECİ, Ministry of Education, ORCID ID: 0000-0003-2225-2543

Bilal YORULMAZ, Marmara University, ORCID ID: 0000-0003-3456-0797

Abstract

Adapting to the social environment is regarded as necessary and crucial for an individual to develop some personal qualities and values throughout his or her life. One of the most important tasks of primary schools is to cultivate personal qualities and values. The life studies curriculum emerges as a course in which students gain personal characteristics or values to fulfill the twin aim of developing productive citizens and preparing the individual for life. The major objective of this study is to ascertain how third-grade primary school students convey the value of justice, responsibility, and friendship, which is one of the root values, through written statements and visual depictions. The data for the study that utilized the case study was gathered using a data collecting form that included three open-ended questions and three picture drawings linked to these topics. The study group consisted of 64 third-grade students from a primary school using the typical situation sampling methodology, one of the deliberate sampling methods. The open-ended questions were analyzed using content analysis, while the pictures were analyzed using a visual analysis approach. Some of the results obtained in the research are as follows: Primary school 3rd-grade students shared the value of justice as follows: those who provide justice, equality, sharing, punishment, democracy, being right, being fair, happiness, honesty, respect, being helpful, acting rationally, republic, love, and future in writing. And they depicted it as those who provide justice, punishment, equality, and fairness in pictures. The value of responsibility is defined in writing as the behaviors necessary for responsibility, the things for which we are accountable, honesty, and self-awareness. It is visually depicted as follows: the work for which we are accountable, our responsibility to school, our responsibility to family, our responsibility to nature, our responsibility to friends, and our responsibility to animals. Students in the third grade of primary school defined friendship as the following in writing: friendship, love, helping, happiness, respect, sharing, acting well, trusting, solidarity, playing games, collaboration, unity, and solidarity, honesty, peace, and tolerance, avoiding lying, family, instructor, empathy, and achievement. And they illustrated them as love, nature love, playing games, friendship, family, helping one another, sharing, animal love, happiness, collaboration, compassion, being alike, empathy, school, keeping secrets, and spending time together.

Keywords: Life studies, values, responsibility, justice, friendship

Inonu University
Journal of the Faculty of
Education
Vol 24, No 1, 2023
pp. 508-536
DOI
10.17679/inuefd.1139903

Article Type
Research Article

Received
03.07.2022

Accepted
27.04.2023

Suggested Citation

Cebeci, G. & Yorulmaz, B. (2023). Examination of Justice, Responsibility, and Friendship Values of Primary School 3rd Grade Students Within The Scope of Life Studies. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 24(1), 508-536. DOI: 10.17679/inuefd.1139903

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

It is deemed crucial and necessary for an individual to have certain values and personal characteristics to function well in a social setting. One of the essential responsibilities of primary schools is development of personal traits and values. Individuals learn personal attributes or values in life studies lessons curriculum designed to prepare them for life and create influential citizens. The major objective of this study was to ascertain how third-grade primary school students convey the value of justice, responsibility, and friendship, which are among the root values, through written statements and visual depictions. This objective is seen as significant in showing students' acquisition of friendship, responsibility, and justice values, which are among the values intended to be gained in the life studies course and is connected with everyday life and hence deemed significant. The study aimed to determine how primary school third-grade students conveyed their values of justice, responsibility, and friendship through written statements and visual descriptions, as well as how much they learned about these values as a result of participating in a life studies curriculum in this context. For this purpose, answers to the following questions were sought in this research:

1. What are the expressions that come to mind of primary school third-grade students regarding justice?
2. What do third-grade primary school students draw about justice?
3. What are the statements that come to mind of third-grade students regarding responsibility?
4. What do primary school third-grade students draw when depicting responsibility?
5. What are the statements that come to mind of third-grade students regarding friendship?
6. What do primary school third-grade students draw regarding friendship?

Purpose

It was the goal of the study to determine how primary school third-grade students conveyed their values of justice, responsibility, and friendship through written statements and visual descriptions, as well as how much they learned about these values as a result of participating

Method

A qualitative research design, case study, was used in this study. Specifically, the purpose of this study is to thoroughly and carefully explain the situation under consideration to reveal how primary school third-grade students describe the values of friendship, justice, and responsibility that they have acquired as part of a life studies course, both in writing and through visual representation. The information was gathered using a data collection tool that consisted of three open-ended questions, one open-ended question for each value, and one

picture drawing for each value. In the research, the open-ended questions were analyzed using content analysis, while the pictures were analyzed using a visual analysis approach. The study group consisted of 64 third-grade students from a primary school in Istanbul's Ümraniye neighborhood during the academic year 2021-2022. In the study, researchers employed the "typical case sampling" method, which is one of the purposeful sampling methods used to determine the sample group in qualitative research. The research included document analysis as one of the data collection methods. The data acquired using the data collecting tool was transferred to the MAXQDA 12 software for content and visual analysis, and the analyses were conducted using MAXQDA 12. The process of classifying the data for content analysis and visual analysis commenced. Direct quotes concerning the data obtained were used in this research to ensure internal validity. The researcher's categories were assessed and the consensus was reached by the second researcher. It was calculated as 0.96 using Miles and Huberman's (1994) formula ($\text{Reliability} = \frac{\text{consensus}}{\text{consensus} + \text{disagreement}}$).

Findings

The significance of justice was investigated via the use of written and visual depictions by third-grade students in primary schools. Students shared the value of justice as those who provide justice (prosecutor, judge, lawyer, mother, father, president, police, teacher), equality, sharing, punishment, democracy, being right, being fair, happiness, honesty, respect, being helpful, acting rationally, republic, love, and future in writing. And they depicted the concept as those who provide justice, punishment, equality, and fairness in pictures. It was discovered that all of the students' visual descriptions were likewise written down. As a result, it can be observed that the students' written and visual descriptions are similar.

Primary school 3rd-grade students define the value of responsibility as follows: behaviors required for responsibility, what we are responsible for (responsibility toward the environment, responsibility toward family, responsibility toward the state, responsibility toward animals, responsibility toward teachers, responsibility toward friends), honesty and being conscious in writing. They depicted it visually as the tasks we are responsible for, responsibility toward school, responsibility toward family, responsibility toward nature, responsibility toward friends, and responsibility toward animals.

When the written and visual descriptions of friendship value of 3rd-grade primary school students were analyzed, it was discovered that the students expressed friendship value in 20 categories. Friendship, love, helping, happiness, respect, sharing, acting well, trusting, solidarity, playing games, collaboration, unity, and solidarity, honesty, peace, tolerance, not lying, family, teacher, empathy, and success are some of these qualities. It is evident from their visual explanations that they explain using terms classified into sixteen groups. These include love, a love for nature, playing games, friendship, family, helping others, sharing, a love for animals, happiness, collaborating, kindness, being the same, empathy, school, keeping secrets, and spending time together.

Discussion & Conclusion

In this study, which assessed students' written and visual descriptions of the values of justice, responsibility, and friendship as part of the fundamental values of life studies course, it

was determined that the students possessed the cognitive structures anticipated for the three values in general. Furthermore, it was discovered that the students' written and visual descriptions were overlapping. There are descriptions of people who bring justice (prosecutor, judge, lawyer, mother, father, president, police, teacher) for the justice value, as well as equality and sharing. The things we are responsible for (doing what needs to be done, using things carefully, obeying classroom and school rules, being clean, taking care of the trust, doing homework, tidying our room...), and those we are responsible for (to the environment, family, state, animals, teachers, and friends) were noted for the value of responsibility. Friendship, love, helping, happiness, respect, sharing, acting properly, and trusting are all descriptions that come to the fore when considering the value of friendship.

The findings on the justice value of primary school third-grade students are consistent with those of Çakmak (2016), İnel, Urhan, and Ünal (2018), Çelik (2021), the findings on the responsibility value are consistent with those of Yaşaroğlu and Biçer (2020), and the findings on the friendship value are largely consistent with those of Kara (2020), Duran and Bitir (2021), and Çelik (2021).

Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında 3. Sınıf Öğrencilerinin Adalet, Sorumluluk ve Dostluk Değerlerinin İncelenmesi

Gamze CEBECİ, Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0003-2225-2543

Bilal YORULMAZ, Marmara Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0003-3456-0797

Öz

Bireyin sosyal çevreye uyum sağlayabilmesi için bazı değerleri ve kişisel nitelikleri edinmesi önemli ve gerekli görülmektedir. İlkokulların önemli görevlerinden biri de kişisel niteliklerin ve değerlerin kazandırılmasıdır. Hayat bilgisi dersi öğretim programı bireyi hayata hazırlama ve etkili vatandaş yetiştirme amacına uygun şekilde kişisel niteliklerin ya da değerlerin kazandırıldığı bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin yazılı ifadeler ve görsel betimlemeler ile kök değerlerden olan adalet, sorumluluk ve dostluk değerini nasıl ifade ettiklerinin tespit edilmesidir. Durum çalışmasının kullanıldığı çalışmada veriler üç adet açık uçlu soru ve bu sorular ile ilgili üç adet resim çiziminden oluşan veri toplama formu ile toplanmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme tekniği ile oluşturulan çalışma grubunu 64 ilkokul 3. sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Açık uçlu soruların analizinde içerik analizi ve yapılan resimlerin analizinde de görsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlardan bazıları şu şekildedir: İlkokul 3. sınıf öğrencileri adalet değerini; adaleti sağlayan kişiler, eşitlik, paylaşmak, ceza, demokrasi, haklı olmak, adil olmak, mutluluk, dürüstlük, saygı, yardımsever olmak, mantıklı davranmak, cumhuriyet, sevgi ve gelecek şeklinde yazılı olarak, adaleti sağlayan kişiler, ceza, eşitlik ve adil olmak şeklinde de görsel olarak betimlemişlerdir. Sorumluluk değeri; sorumluluk için gereken davranışlar, sorumlu olduklarımız, dürüstlük ve bilinçli olmak şeklinde yazılı olarak betimlenirken, sorumlu olduğumuz işler, okula karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, doğaya karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk şeklinde de görsel olarak betimlenmiştir. İlkokul 3. sınıf öğrencileri dostluk değerini arkadaşlık, sevgi, yardım etmek, mutluluk, saygı, paylaşmak, iyi davranmak, güvenmek, dayanışma, oyun oynamak, iş birliği, birlik ve beraberlik, dürüstlük, barış, hoşgörü, yalan söylememe, aile, öğretmen, empati ve başarı şeklinde yazılı, sevgi, doğa sevgisi, oyun oynamak, arkadaşlık, aile, yardımlaşmak, paylaşmak, hayvan sevgisi, mutluluk, iş birliği yapmak, nezaket, aynı olmak, empati, okul, sır tutmak-sırdaş olmak, birlikte vakit geçirmek şeklinde görsel olarak betimlemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hayat bilgisi, değerler, sorumluluk, adalet, dostluk

İnönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Dergisi
Cilt 24, Sayı 1, 2023
ss. 508-536
DOI
10.17679/inuefd.1139903

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi
03.07.2022

Kabul Tarihi
27.04.2023

Önerilen Atf

Cebeci, G.ve Yorulmaz, B. (2023). Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında 3. Sınıf Öğrencilerinin Adalet, Sorumluluk ve Dostluk Değerlerinin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 508-536. DOI: 10.17679/inuefd.1139903

Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında 3. Sınıf Öğrencilerinin Adalet, Sorumluluk ve Dostluk Değerlerinin İncelenmesi

Hayat bilgisi, çocuğun kendini bilmesi amacıyla; sosyal bilimler, fen bilimleri, düşünce, değerler ve sanat ile içeriği oluşturulan, değişen dünyada iyi bir birey ve dünya vatandaşı olma özellikleri kazandıran, toplu öğretim yaklaşımı doğrultusunda çocuklara hayatın bilgisini kazandırmaya çalışan ilk derstir (Tay, 2017). Tanımdan hareketle hayat bilgisi dersinin ana amacının her şeyden önce iyi bir insan yetiştirmek olduğu söylenebilir. İyi insanı yetiştirmede dikkate alınması gereken birçok unsurdan söz edilebilir. Bu unsurlardan birinin, bireye bilim alanlarının ürettiği bilgilerle donanık hale getirmek olduğu söylenebilir. Bilim alanları genel olarak iki ana kategori oluşturularak ifade edildiği bilinmektedir. Bunlar sosyal bilimler ve doğa bilimleri şeklindedir. Bu bilim alanlarının üretmiş olduğu bilgilerin yanında bireye içinde yaşadığı toplumun düşüncesi, değerleri ve sanatıyla ilgili bilgilerin de verilmesi önemli olabilir. Doğa bilimleri, doğal çevreyi incelemeye yönelik organize edilmiş bilgilerden oluşan bilgiler bütünü veya bireylerin maddesel çevresini değiştirmek amacıyla geliştirdiği teknolojik bilgileri kapsayan deney ve gözleme dayalı bilgiler olarak tanımlanmaktadır (Kıldan ve Pektaş, 2009, s.115). Toplumsal bilimler, insan tarafından üretilen gerçeklerle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu süreç sonunda elde edilen dirik bilgiler bütünüdür (Sönmez, 2008, s.6). Sanat, bireyin yaşamının tüm alanlarında yer almaktadır. Ulutaş ve Ersoy (2004, s.2) sanatın amacını, oluşan ürünlerin özündeki güzelliği ortaya çıkarmak olarak tanımlamaktadır. Düşünce kavramı; MEB'e göre (2015, s.4) bir konuyla ilgili bilgileri karşılaştırarak, problem çözme ve akıl yürütme süreçleri vasıtasıyla bir karara varma etkinliğidir. Hayat bilgisi dersinde kazandırılacak düşüncenin de içinde yaşanan toplumun değerleriyle beslenmesi gerektiği söylenebilir.

Hayat bilgisi dersinin söz konusu içeriği öğrencilere kazandırılarak iyi insan, ulusal vatandaş ve en nihayetinde dünya vatandaşı olma özelliği kazandırılması amaçlanmaktadır. Kabapınar (2007, s.5) hayat bilgisi dersini “çocuğun doğumundan itibaren geçen 6–7 yıldan bu yana dünyayı nasıl anlamlandırdığına ilişkin deneyimleri merkeze alarak bundan sonraki yaşamına ilişkin bilgi, beceri ve değerleri kazandırmaya, çevresini sosyal ve fiziki boyutta anlamasına katkıda bulunmaya çalışan bir derstir” şeklinde tanımlamıştır. Tüm bu tanımlardan hareketle hayat bilgisi dersinin çocuklara yaşamları boyunca gerekli olacak öz yaşam becerilerini ve bilgilerini öğrenmelerine ve bunlarla birlikte olumlu kişisel nitelikleri geliştirmelerine yardımcı olma amacı taşıdığı söylenebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi eğitim programları zamanla güncellenmektedir. Ülkemizde bu güncellemelerden sonuncusu 2018 yılında yapılmıştır. Güncellenen programlardan biri de hayat bilgisi dersi öğretim programıdır. Güncellenen bu programda, diğer derslerin programlarıyla ortak bir şekilde kök değerlere yer verildiği görülmektedir. Bu değerler: adalet, yardımseverlik, dürüstlük, dostluk, sevgi, saygı, sabır, vatanseverlik, sorumluluk, özdenetim olarak sunulmuştur. Bu bağlamda hayat bilgisi dersinde değerlerin öğretimi kaçınılmaz bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değerler insanları diğer varlıklardan farklı kılan yaşamda önem verilen arzu edilebilir veya edilemez davranışlar için ölçüt olarak kullanılabilen davranış, düşünüş, duyuş, kural ya da kıymetler olarak ifade edilebilir (Çelikkaya, 1996, s.70; Güngör, 2000, s.33; Şentürk, 2010, s.51; Doğanay, 2012, s.259; Tezcan, 2012, s.9; Topal, 2019, s.248; Kapkın, Çalışkan ve Sağlam, 2018,

s.185).Alan yazın incelendiğinde yukarıda da betimlenen değer kavramının birbirinden oldukça farklı şekillerde tanımlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü değerlerin toplumdan topluma ve kişiden kişiye değişiklik gösteren unsurlar olduğu söylenebilir. Her toplumda kabul gören ve insanlar tarafından benimsenen değerler farklıdır. Bununla birlikte değer tanımlarına bakıldığında değerle ilgili ifade edilen ortak noktanın insan ve toplumla iç içe olduğu, geçmişten günümüze gelen yapıda olduğu, maddi ve manevi birçok unsuru içinde barındıran kurallar ve inançlardan oluştuğu sonucuna varılabilir. Söz konusu değerlerin öğrencilere planlı ve kontrollü bir şekilde eğitim yoluyla kazandırılabilmesi söylenebilir (Yeşilyurt ve Kurt 2012, s.3255). Bir başka ifade ile eğitim bireylere kazandırılması beklenen değerlerin planlandığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gereken'e (2018, s.42) göre değerler, eğitim aracılığıyla öğrenilebilir ve öğretilir bir alandır. Benzer şekilde Doğanay da (2012, s.265) değerlerin eğitim yoluyla olgunlaştırılması ve geliştirilmesi gereken değerli bir alan olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda değerlerin eğitim öğretim etkinlikleri içinde yer alması bir başka ifade ile değerler eğitiminin yapılması gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte değer eğitimine olan ihtiyacın son zamanlarda artmış olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda 2023 Eğitim Vizyonu'na bakıldığında eğitim önerisi şu şekildedir: "21. Yüzyıl Talim ve Terbiye Modeli şeklindeki çift kanatlı bir okumadır. Sadece beceri kazandırmak hayatı göğüslemeye yetmemektedir. Gerekli olan insana ait evrensel, yerel, maddi, manevi, mesleki, ahlaki ve millî tüm değerleri kapsayan ve kuşatan bir olgunlaşma, gelişme, ilerleme, değişim ve ahlak güzelliğidir" (2023 Eğitim Vizyonu, 2018, s. 15). Dolayısıyla 2023 Eğitim Vizyonunun değerler eğitiminin ne denli gerekli olduğunu gözler önüne serdiği görülmektedir.

"Değer eğitimi; daha fazla kişisel memnuniyet elde etmek için olumlu sosyal yaşantılara katkı sağlayan bilgi, beceri, davranış ve değerleri elde etmede insanlara yardımcı olmayı amaçlayan bilinçli teşebbüstür" (Kirschenbaum, 1995, s.14). Değerler eğitimiyle ilgili olarak bireylerin değerleri kazanması, karakterinin bir unsuru haline getirmesi, benimseyerek davranışa dönüştürmesi ve bireylerin kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, özellikle de hayatını belirleyecek olan değerlerin kazanılmasında hayat boyu devam eden bir süreç olduğu söylenebilir (Kapkın, Çalışkan ve Sağlam, 2018, s.183; Yaman, 2014, s.18). Değerler eğitimi en genel anlamda değerlerin kazanılması ve kazandırılması süreci olarak ifade edilebilir. Değer eğitimi, eğitim kurumlarında örtük programın ve farklı disiplinlerin içerisinde verilmektedir. Etkili bir değerler eğitimi sürecinin resmi program ile örtük program arasındaki tutarlılığa bağlı olduğu ifade edilmektedir. (Naylor ve Diem, 1987'den Akt. Barcın, 2018, s.378). Resmi program ile örtük program arasında çatışma çıktığında program etkisini yitirmektedir (Yorulmaz, 2017, s. 102). Değerler eğitiminin, bireylere belirli bir program içerisinde planlanmış, yaşantı süreçlerine aktarılacak öğrenme süreçleri ile sunulması gerekmektedir (Doğanay, 2012, s.271). Gerek resmi gerek örtük programlarla değerlerin kazandırılması ve öğrencilerin bu kazanımlarını hayatlarına yansıtılmaları beklenmektedir. Özellikle hayat bilgisi, sosyal bilgiler, Türkçe, din kültürü ve ahlak bilgisi ve düşünme eğitimi dersleri ile değerlerin öğrencilere kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda hayat bilgisi dersinde kazandırılması planlanan kök değerlerin önemi daha da artmaktadır. Bu çalışmanın kapsamında kök değerlerden dostluk, adalet ve sorumluluk değerleri ele alınmıştır.

Dostluk değeri için iki insan arasındaki, karşılıklı sevgi ve saygıyı temeline alan çikarsız ve güvene dayalı bir ilişki oluşu ve bireylerin zor zamanlarında destek alabileceği, güvenebileceği, birlikte zaman geçirebileceği yakın arkadaşlıklar olduğu söylenebilir. Bu bağlamda dostluk

değerine bakıldığında paylaşmak kelimesiyle yakın bir ilişkisi olduğu da söylenebilir. Aristoteles'e göre dostluk, yaşam için son derece zorunludur. Dostluk, iki insan arasında olan, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan çıkarısız ve sağlam bir ilişkidir (Cevizci, 2019, s.201). Dost kelimesinin Türk Dil Kurumu (2021) sözlüklerinde "Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi anlaşılabilir kimse, düşman karşıtı" şeklinde yer aldığı, dostluğun ise "Dost olma durumu, dostça davranış" şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Cevizci (2019, s.11) adaleti, hak edenin hak ettiğini alması, şeklinde tanımlamıştır. Usul adaleti, kuralların ve yasaların, kendi içlerinde adil olup olmadığına bakılmaksızın, tarafsız ve tutarlı bir şekilde uygulanmasıyla etik ve hukuk felsefesinde adalet, hakkaniyet ile eş anlamlı biçimde kullanılmaktadır. Adalet ile ilgili haklı ve haksızın ayırt edilmesi, haklı olana hak ettiğinin verilmesi, kendine ait olanın kendinde kalması, şeylerin yerli yerine konulması, yaşamı etkileyen ve yaşamda etkili olan düşünceler, kendi amacını taşıyan erdemler bütünü, hak ve hukuka uygunluk unsurlarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Demir ve Acar 1992, s.16; Çınar, 2015, s.108; TDK, 2021).

Balcı (2014, s.166)'ya göre sorumluluk, bireyin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi, bulunduğu ortama uyum sağlaması, başka bireylere saygı göstermesi, kendi yaptığı seçimler üzerinden başka insanların etkilenme sonucuna sahip çıkması ve davranışlarının sonuçlarını üstlenmesidir. Sorumluluk ile ilgili öne çıkan özelliklerden en çok, görevlerini yerine getirme, kişilerin davranışlarının sonuçlarını kabullenme, bireylerin yapacaklarını ifade ettikleri şeyleri yerine getirmeleri, gerekli durumlarda doğruyu savunmak ve yanlış olanı düzeltmek için uğraşmak sonuçları çıkarılabilir. Yaşamın erken dönemlerinden başlayarak, bireyin tüm davranışlarına yansıdığı belirtilen sorumluluk değerinin paylaşılacağı vurgulanmaktadır (Uyanık Balat ve Balaban Dağal, 2006, s.14; Alpöge, 2011, s.95; Apaçık, 2018, s.13). Sorumluluk değerinin en önemli olduğu zamanlardan birinin de ilkökul dönemi olduğu söylenebilir. İlkökul döneminde daha fazla unsurla etkileşim halinde olan, kendine verilen görevi yapan, hatalarından kendini sorumlu tutan, hatalarının sonuçlarını düşünen, kendi duygu düşüncelerinin yanında başkalarının duygu ve düşüncelerine de saygılı olan, haklarını bildikten sonra buna uygun davranışlar sergileyen çocuklar sorumluluk sahibi olarak nitelendirilir. Dolayısıyla okul hayatında daha başarılı ve sorumluluk sahibi bireyler haline gelirler. Tepecik (2008, s.15) sorumluluk değeriyle ilgili olarak bireylerin güvenilirlik ve dürüstlüğü ortaya koyarak yaşam alanlarında sahip oldukları görev ve yükümlülükleri yerine getirme becerilerini ifade ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple bir kişiye, içinde bulunduğu grup, üzerine düşen görevi yerine getireceği konusunda güveniyorsa o kişi, sorumluluk alabilen kişi olarak kabul edilmektedir.

Literatür incelendiğinde hayat bilgisi dersi ve değerler ile ilgili vatanseverlik (Ak Tefek ve Tay, 2017), aile birliğine önem verme (Bayırlı, 2018), doğruluk eğitimi (Gül, 2013), değer öğretimi yaklaşımlarına göre değer eğitimi (Demir, 2018), hayat bilgisi dersinde değerler ve değerler eğitimi (Demir ve İşcan, 2007), hayat bilgisi öğretim programında değerler (Yaşaroğlu, 2015), hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi (Öztürk ve Özkan 2018), hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama örnekleri (Aktepe ve Yalçınkaya, 2016), hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi (Güzel, 2013) konularının çalışıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca sorumluluk, dostluk ve adalet değeriyle ilgili farklı derslere ilişkin olarak, sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri (Tepecik, 2009), okul öncesi dönem çocuklarının

değer algılarının çizdikleri resimler ve sözlü anlatımlarına göre incelenmesi (Sapsağlam, 2017), 5. sınıf öğrencilerinin sorumluluk değerinin geliştirilmesine yönelik performans görevi uygulaması (Aktepe, 2015), ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları (Inel, Urhan ve Ünal 2018), sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerin değer ve değerler eğitimine ilişkin görüşleri (Tay, Durmaz ve Şanal, 2013) konularının çalışıldığı fakat ilkokul 3. sınıf öğrencileriyle hem yazılı hem görsel olarak sorumluluk, dostluk ve adalet değerlerinin çalışılmadığı görülmüştür. Bu araştırmada 3. sınıf öğrencilerinin sorumluluk, dostluk ve adalet değerlerine yönelik hem yazılı hem de görsel betimlemeleri çalışıldığından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gündelik yaşamla iç içe olan hayat bilgisi dersinde kazandırılması öngörülen değerlerden dostluk, sorumluluk, adalet değerlerinin öğrenciler tarafından edinilme durumlarını ortaya çıkarması bakımından önemli görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada, ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin yazılı ifadeler ve görsel betimlemeleri ile adalet, sorumluluk ve dostluk değerlerini nasıl ifade ettiklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlkokul 3. Sınıf öğrencilerinin adalet değerini nasıl ifade etmektedirler?
2. İlkokul 3. Sınıf öğrencileri adalet değeri ile ilgili neleri resmetmektedirler?
3. İlkokul 3. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk değerini nasıl ifade etmektedirler?
4. İlkokul 3. Sınıf öğrencileri sorumluluk değeri ile ilgili neleri resmetmektedirler?
5. İlkokul 3. Sınıf öğrencilerinin dostluk değerini nasıl ifade etmektedirler?
6. İlkokul 3. Sınıf öğrencileri dostluk değeri ile ilgili neleri resmetmektedirler?

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, günlük hayatta farkında olduğumuz fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanarak (Yıldırım ve Şimşek, 2013:78), tecrübelerimizi ve kendi dünyamızdaki bu tecrübelere yüklediğimiz anlamı ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Titchen ve Hobson, 2005: 123). Araştırmada ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersi kapsamında edindikleri dostluk, adalet ve sorumluluk değerlerinin hem yazılı hem de görsel olarak nasıl betimlendikleri ortaya çıkarılacağından ele alınan olgunun tam ve dikkatli bir şekilde açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak araştırmada toplanan veriler içerik analizine ve görsel analize tabi tutulmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2021-2022 eğitim öğretim yılı İstanbul ili Ümraniye ilçesindeki bir ilkokulun 3. sınıf öğrencilerinden 64'ü oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel araştırmalarda örneklem grubunu belirlemek için kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan “tipik durum örnekleme” tekniğinden faydalanılmıştır. Tipik durum örneklemesinde, ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında fikir sahibi olmak amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.138). Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1*Öğrencilerin demografik özellikleri*

Şube Kodu	Cinsiyet		TOPLAM
	E	K	
A	18	13	31
B	17	16	33
Toplam	35	29	64

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Veri toplama aracı oluşturulurken öncelikle ilgili alan yazın taranmış, benzer çalışmaların veri toplama araçları incelenmiş ve sorular oluşturulmuştur. Veri toplama aracındaki sorular Marmara Üniversitesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nden üç akademisyene (uygun), (düzeltip kullanılabilir), (uygun değil) şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir. Akademisyenlerin yaptığı değerlendirmeler kendi kategorileriyle karşılaştırılmış ve karşılaştırmalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek soruların güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994) formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{görüş birliği}}{\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}}$) kullanılarak 0,96 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu uyum katsayısı soruların değerlendirmeciler tarafından yüksek güvenilirlikte kullanılabileceğini belirttikleri anlamına gelmektedir. Veri toplama aracındaki sorular aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

1. Dostluk denilince aklınıza neler gelmektedir?
2. Dostluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz.
3. Adalet denilince aklınıza neler gelmektedir?
4. Adalet denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz.
5. Sorumluluk denilince aklınıza neler gelmektedir?
6. Sorumluluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz.

Verilerin Toplanması

Hazırlanan veri toplama aracı, gerekli izinler (veli onam formu, gönüllü katılım formu, MEB izni ve etik kurul izni) alındıktan sonra örneklem grubuna uygulanmıştır. Uygulamayı araştırmacılarından biri gerçekleştirmiş ve uygulama yaptığı öğrencilere yapılan çalışmanın amacı ve kapsamını anlatmıştır. Çalışmada toplanacak verilerle ilgili olarak öğrencilere değerlendirme amaçlı olunmadığı belirtilerek öğrencilerin güdülenmesine çalışılmış ve böylece veri toplama aracına samimi cevaplar vermeleri sağlanmıştır. Verilerin toplanmasında her bir soru için haftada bir ders saati uygulama yapılmış ve verilerin toplanması üç haftada gerçekleştirilmiştir. Çalışma 14/12/2021 tarihli ve E-59090411-44-39002175 sayılı İstanbul Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü izni ve 29/03/2022 tarihli 254383 sayılı Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü etik kurul izni ile yürütülmüştür.

Veri Analizi

Veri toplama aracı ile toplanan veriler hem içerik hem de görsel analiz için MAXQDA 12 programına aktarılmış ve analizler MAXQDA 12 yardımı ile gerçekleştirilmiştir. MAXQDA 12

programına veri toplama araçlarının yüklenmesi için her bir veri toplama aracına öğrencilerin çalışmaya başlamadan önce kendi kağıtlarına verdikleri isimler (öğrencilerin kendi isimlerini yazmamaları kendilerine yeni bir isim seçmeleri istenmiştir) kod olarak kullanılmıştır. Bu adımı içerik analizi ve görsel analiz için kategorilerin belirlenmesi aşaması izlemiştir. Kategoriler veri analizi öncesinde belirlenmemiş, veriler incelendikçe kategoriler oluşturulmuştur. Çalışmada içerik analizi yapılırken veriler incelenerek gözden geçirildikçe kategoriler oluşturulduğundan içerik analizi sürecinde açık yaklaşım (Bilgin, 2014) tercih edilmiştir. Bu bağlamda öğrencin verdikleri cevaplar ve çizdikleri resimler tekrar tekrar incelenmiştir.

Nitel araştırmalarda sıklıkla yararlanılan içerik analizi, belirlenen kurallara dayalı şekilde bir metnin veya metin içinde sözcüklerin kodlama yapılarak kategorilere ayrıldığı ve özetlendiği tekrarlanabilir bir tekniktir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2014 s.240). “İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.259). İçerik analizi yapılan ifade sorularında öğrencilerin ifadelerinin dostluk, adalet ve sorumluluk değerlerinde hangi kategoriyi ifade ettiği belirlenmiştir.

Öğrencilerin resimlerinin analizinde ise görsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Bu analiz tekniğinde, görsel veriler, simgeler, semboller ve işaretler açıklanır ve yorumlanır (Sönmez ve Alacapınar, 2015, s.200). Görsel analiz tekniğinde elde alınan simgenin analizinde sözlük anlamı ve o kültürdeki çağrıştırdığı anlamlara bakılmaktadır (VanLeeuwen, 2001’den akt. Sönmez ve Alacapınar, 2015, s.200). Araştırmada öğrencilerin dostluk, adalet ve sorumluluk ile ilgili çizdikleri resimler analiz edilirken öncelikli olarak öğrencilerin kullandıkları semboller belirlenmiş ardından da kullanılan sembollerin bizim kültürümüzdeki anlamları betimlenmeye çalışılmıştır. Görsel analiz yapılan resimlerde ise öğrencilerin çizdikleri resimlerin hangi kategoriyi ifade ettiği belirlenmiş ve tablolar oluşturulmuştur. İlk sütunda kullanılan simge ikinci sütunda ise çıkarılan anlam verilmiştir. Veriler MAXQDA 12 programı ile tablolar ve grafikler ile gösterilmiş ve araştırmacı tarafından öğrencilerin ifadelerinden örnek alıntılara yer vermeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada inandırıcılığı sağlamak amacıyla elde edilen veriler ile ilgili doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Veri toplama sürecinde ilgili alan yazın sürekli olarak incelenmiştir.

Veri toplama araçları geliştirilirken incelenen alan yazına bağlı kalınmış ve gerekli uzman görüşleri alınmıştır. Veri toplama aracındaki sorular Marmara Üniversitesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nden üç akademisyene (uygun), (düzeltip kullanılabilir), (uygun değil) şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir. Akademisyenlerin yaptığı değerlendirmeler kendi kategorileriyle karşılaştırılmış ve karşılaştırmalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek soruların güvenilirliği Miles ve Huberman’ın (1994) formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{görüş birliği}}{\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}}$) kullanılarak 0,96 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu uyum katsayısı soruların değerlendirmeciler tarafından yüksek güvenilirlikte kullanılabileceğini belirttikleri anlamına gelmektedir.

Çalışmada araştırma soruları açık bir biçimde ifade edilmiştir. Araştırmada oluşturulan kategorilerin uygunluğu test edilmiştir. Bunun için bir alan uzmanından verilerin bir kısmını analiz etmesi istenmiştir. Alan uzmanının oluşturduğu kategoriler ile araştırmacının oluşturduğu kategoriler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı

sayıları tespit edilmiş ve kategorilerin güvenilirliği 0.94 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın sonuçları, ortaya konulan verilerle açık bir şekilde ilişkilendirilmiştir ve araştırmanın ham verileri başkaları tarafından incelenebilecek biçimde saklanmıştır.

Bulgular

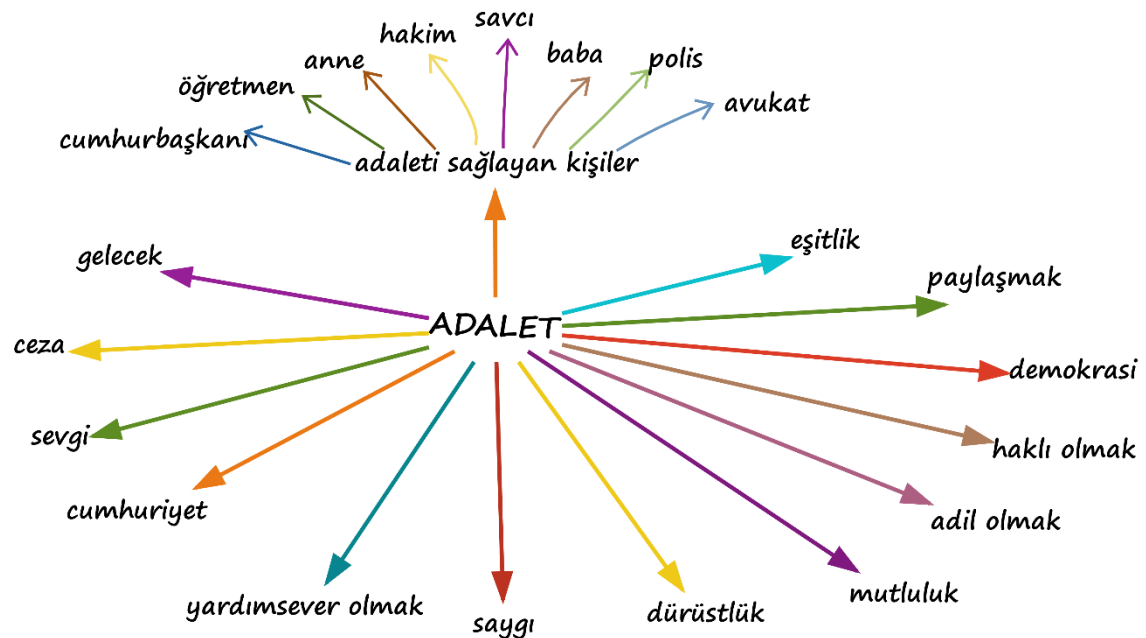
Bu bölümde ilkökul 3. sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersinde yer alan kök değerlerden adalet, sorumluluk ve dostluk değerleriyle ilgili olarak yazılı ifadelerine ve görsel betimlemelerine yer verilecektir.

1. “Adalet denilince aklınıza neler gelmektedir?” Sorusuna İlişkin Öğrencilerin Yazılı İfadeleri le İlgili Bulgular

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplara ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

İlkokul 3.Sınıf öğrencilerinin adalet sorusuna verdikleri cevaplar

Tablo 1’e göre öğrencilerin “Adalet denilince aklınıza neler gelmektedir?” sorusuna verdikleri cevapların 17 kategoride toplandığı görülmektedir. Bunlar; adaleti sağlayan kişiler (savcı, hâkim, avukat, anne, baba, cumhurbaşkanı, polis, öğretmen) (60), eşitlik (32), paylaşmak (14), ceza (8), demokrasi (7), haklı olmak (5), adil olmak (4), mutluluk (4), dürüstlük (3), saygı (3), yardımsever olmak (2), mantıklı davranmak (2), cumhuriyet (2), sevgi (2) ve gelecek(1) şeklindedir. İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin betimlemelerinde adalet değerinin öğrencilerde öncelikle “adaleti sağlayan kişileri” anımsattığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeyi eşitlik kavramının takip ettiği, ilkökul 3. sınıf öğrencilerinin adalet değerini eşitlik ile açıkladıkları görülmektedir. Çalışma grubunun “Adalet denilince aklınıza neler gelmektedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir:

Adaleti sağlayan kişiler (savcı, hâkim, avukat, anne, baba, cumhurbaşkanı, polis, öğretmen) kategorisine ait örnekler:

Ardahan kodlu öğrenci: “*Hakim, savcı, suçluların hakim kararıyla hapse atılması*”, **Duru** kodlu öğrenci: “*Avukat, polis, savcı, hakim*”, **Diren** kodlu öğrenci: “*Bir suçluyu yakalamak*”

Eşitlik kategorisine ait örnekler:

Kaan kodlu öğrenci: “*Herkese eşit davranıp, hak ettiğini yapmak*”, **Öznur** kodlu öğrenci: “*Bir şeyin eşit verilmesi*”, **Selim** kodlu öğrenci: “*İnsanlara eşit davranmak*”

Haklı olmak kategorisine ait örnekler:

Ömer kodlu öğrenci: “*Bir olay hakkında kim haklıysa o kişiyi haklı görmek*”, **Hayat** kodlu öğrenci: “*Adalet denilince aklıma haklı olmak geliyor*”

Adil olmak kategorisine ait örnekler:

Hafsa kodlu öğrenci: “*Ayrımcılık yapmamak*”

Gelecek kategorisine ait örnekler:

Uzay kodlu öğrenci : “*Gelecek için adalet gerekir*”

2. “Adalet denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz.” İfadesine İlişkin Bulgular

Yönerge doğrultusunda ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin çizdikleri resimlere ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

İlkokul 3.Sınıf öğrencilerinin “adalet denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz.” Yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlere ilişkin bulgular

Kullanılan Sembol	Çıkarılan Anlam	Frekans
Hakim, savcı, avukat, anne, baba, öğretmen, cumhurbaşkanı	Adaleti sağlayan kişiler	42
Hapisteki suçlular, suçlu figürü, kelepçe, hapisane, hırsız yakalama sahnesi, hayvanlara kötü davranan birinin tutuklanması, polis, mahkeme, şahit, suçlu yakalama sahnesi, adliye, polis arabası, cezaevi	Ceza	33
6 elmayı paylaşan 6 çocuk, 2 kediye 2 mama, elma paylaşan çocuklar, çikolata paylaşan çocuklar, Engelli bir çocuk - ona yardım eden çocuklar, kardeş figürü, annenin çocuklarına eşit elma paylaşması	Eşitlik	30
Birlikte dans eden çocuklar, çocuklara eşit söz hakkı veren öğretmen, farklı özellikte çizilmiş çocukların bir arada oynaması	Adil olmak	16

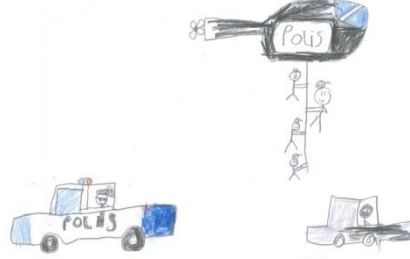
Tablo 2’ye göre öğrencilerin “Adalet denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz” yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlerin 4 kategoride toplandığı görülmektedir. Bunlar; adaleti sağlayan kişiler (42), ceza (33), eşitlik (30), adil olmak (16) şeklindedir. Çalışma grubunun “Adalet denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz” yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlere yönelik örneklerden bazıları şunlardır:

Adaleti sağlayan kişiler kategorisine ait görsel örnekler:

Duru kodlu öğrenci

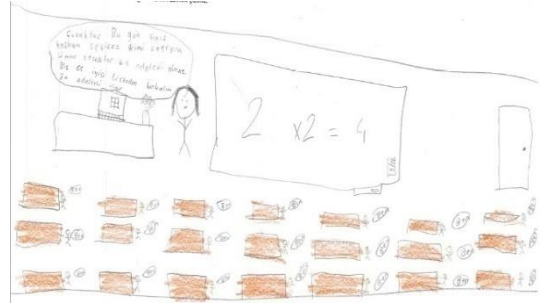
Alper kodlu öğrenci

Sinem kodlu öğrenci

Can kodlu öğrenci

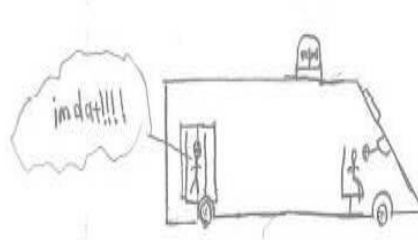

Ceza kategorisine ait görsel örnekler:

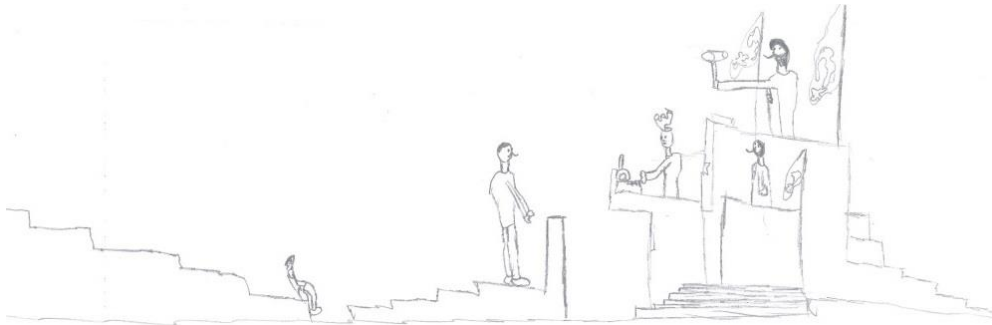
Erdem kodlu öğrenci

Uzay kodlu öğrenci

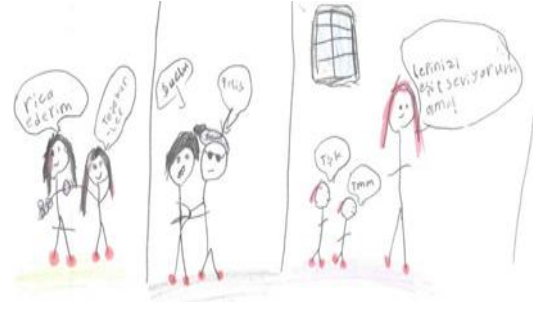
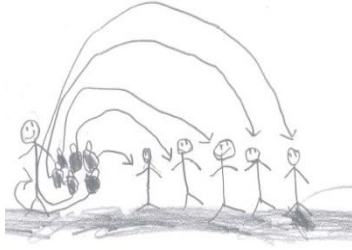
Berra kodlu öğrenci

Eşitlik kategorisine ait görsel örnekler:

Diren kodlu öğrenci

Eylül kodlu öğrenci

Adil olmak kategorisine ait görsel örnekler:

Hafsa kodlu öğrenci

Yağız kodlu öğrenci

3. "Sorumluluk denilince aklınıza neler gelmektedir?" sorusuna ilişkin öğrencilerin yazılı ifadeleri ile ilgili bulgular

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplara ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3

İlkokul 3.Sınıf öğrencilerinin sorumluluk sorusuna verdikleri cevaplar

Araştırmanın “Sorumluluk denilince aklınıza neler gelmektedir?” sorusuna öğrenciler 4 farklı kategoride cevap vermişlerdir. Sorumluluk için gereken davranışlar (yapılması gerekenleri yapmak, eşyaları özenli kullanmak, sınıf ve okul kurallarına uymak, temiz olmak, emanete sahip çıkmak, ödev yapmak, odamızı toplamak...) (98), sorumlu olduklarımız (çevreye karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, devlete karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk, öğretmene karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk) (21) en çok kullanılan ifadeler olurken, dürüstlük (4) ve bilinçli olmak (1) ifadeleri sorumluluk değerini tanımlamada en az kullanılan ifadeler olmuştur. Bu ifadelerin bazıları aşağıda yazılı olan öğrenci görüş örnekleri ile belirtilmiştir.

Sorumluluk için gereken davranışlar kategorisine ait örnekler:

Esra kodlu öğrenci: “Bizim yapmamız gereken şeylerdir”, **Emirhan** kodlu öğrenci: “Görevlerimiz”, **Alper** kodlu öğrenci: “Odamızı toplamak”, **Boran** kodlu öğrenci: “Tek başına ödevlerini yapmak”, **Berra** kodlu öğrenci: “Kardeşime bakmak aklıma geliyor”, **Yekta** kodlu öğrenci: “Okula gitmek”, **Neva** kodlu öğrenci: “Birşeyi zamanında yapmak”

Sorumlu olduklarımız kategorisine ait örnekler:

Ahmet kodlu öğrenci: “Çevreye karşı sorumluluklarımız vardır”, **Eren** kodlu öğrenci: “Aileme saygılı olmak”, **Duru** kodlu öğrenci: “Aile”, **Boran** kodlu öğrenci: “İnsanların bir sürü sorumlulukları vardır köpeğiniz varsa sabah dışarı çıkarmalısınız”

Dürüstlük kategorisine ait örnekler:

Yusuf kodlu öğrenci: “Sözümüzü tutmalıyız”, **Aras** kodlu öğrenci: “Söz vermek”

Bilinçli olmak kategorisine ait örnekler:

Mert kodlu öğrenci: “Bilinçli olmak”

4. “Sorumluluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz.” ifadesine ilişkin bulgular

Yönerge doğrultusunda ilkököl 3. sınıf öğrencilerinin çizdikleri resimlere ilişkin bulgular Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4

İlköğretim 3.Sınıf öğrencilerinin “Sorumluluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz” yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlere ilişkin bulgular

Kullanılan Sembol	Çıkarılan Anlam	Frekans
İşe giden baba, bulaşıkları yıkayan anne, hasta yatan çocuğun başında bekleyen anne, kitaplığı yerleştiren öğrenci, öğretmenin verdiği görevi yerine getiren çocuklar, sınavdan 100 alan çocuk, tek başına işlerini yapan çocuk, yatağını toplayan çocuk	Sorumlu olduğumuz işler	49
Öğretmen, sınıf, ders çalışan çocuklar, kütüphane, bilgisayar oynamayı bırakıp ders çalışmaya başlayan çocuk, okula giden çocuklar, çantasını	Okula karşı sorumluluk	26

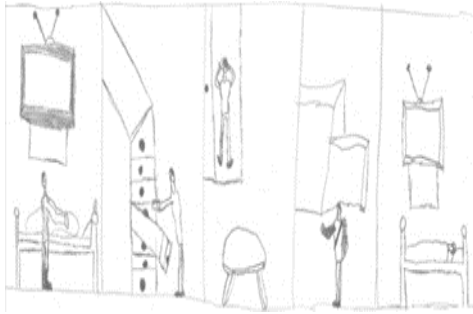
hazırlayan çocuk

Annesinin sözünü dinleyen çocuk, kardeşine bakan çocuk, ailenin bütün üyeleri iş yapıyor, odasını temizleyen/toplayan çocuk	Aileye karşı sorumluluk	25
Güneş, çiçek	Doğaya karşı sorumluluk	12
Arkadaşına emanet kitap veren çocuk	Arkadaşlara karşı sorumluluk	10
Köpeğini gezdiren çocuk	Hayvanlara karşı sorumluluk	4

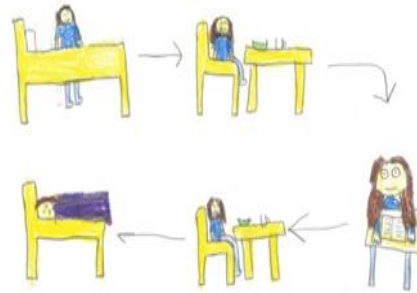
Tablo 4'e göre öğrencilerin "Sorumluluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz" yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlerin 6 kategoride toplandığı görülmektedir. Bunlar; sorumlu olduğumuz işler (49), okula karşı sorumluluk (26), aileye karşı sorumluluk (25), doğaya karşı sorumluluk (12), arkadaşlara karşı sorumluluk (10), hayvanlara karşı sorumluluk (4) şeklindedir. Çalışma grubunun "Sorumluluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz" yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlerin bazıları şöyledir:

Sorumlu olduğumuz işler kategorisine ait görsel örnekler:

Boran kodlu öğrenci

Damla kodlu öğrenci

Buğlem kodlu öğrenci

Okula karşı sorumluluk kategorisine ait görsel örnekler:

Ardahan kodlu öğrenci

Aileye karşı sorumluluk kategorisine ait görsel örnekler:

İzgi kodlu öğrenci

Yekta kodlu öğrenci

Doğaya karşı sorumluluk kategorisine ait görsel örnekler:

Yağmur kodlu öğrenci

Arkadaşlara karşı sorumluluk kategorisine ait görsel örnekler:

Şevval kodlu öğrenci

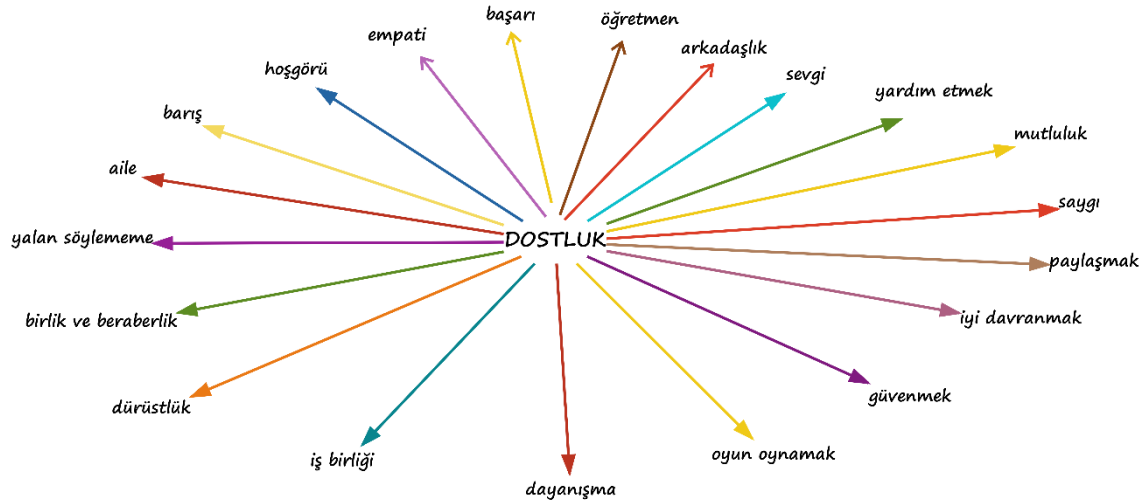

5. “Dostluk denilince aklınıza neler gelmektedir?” sorusuna ilişkin öğrencilerin yazılı ifadeleri ile ilgili bulgular

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin verdikleri cevaplara ilişkin bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5

İlkokul 3.sınıf öğrencilerinin dostluk sorusuna verdikleri cevaplar

Tablo 5’e göre öğrencilerin “Dostluk denilince aklınıza gelenleri yazınız” sorusuna verdikleri cevapların 20 kategoride toplandığı görülmektedir. Bunlar; arkadaşlık (42), sevgi (33), yardım etmek (32), mutluluk (23), saygı (15), paylaşmak (13), iyi davranmak (10), güvenmek (7), dayanışma (7), oyun oynamak (7), iş birliği (6), birlik ve beraberlik (5), dürüstlük (5), barış (2), hoşgörü (2), yalan söylememe (2), aile (2), öğretmen (1), empati (1), başarı (1) şeklindedir. İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin betimlemelerinde dostluk değerinin öğrencilerde öncelikle “arkadaşlık” ile çok yakın anlama geldiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeyi “sevgi” kavramının takip ettiği görülmektedir. Çalışma grubunun “Dostluk denilince aklınıza neler gelmektedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir:

Arkadaşlık kategorisine ait örnekler:

Ada kodlu öğrenci: “Aklıma arkadaşlık geliyor”, **Buğlem** kodlu öğrenci: “Arkadaşlığın hiç bitmeyeceği” **Uğur** kodlu öğrenci: “Arkadaşlık sevgisi”, **Uygar** kodlu öğrenci: “Kardeşlik”, **Eymen** kodlu öğrenci: “Arkadaşlarımla iyi anlaşmak”, **İnanç** kodlu öğrenci: “Kanka”

Sevgi kategorisine ait örnekler:

Diren kodlu öğrenci: “Doğayı sevmek”, **Cem** kodlu öğrenci: “Sevmek”, **Boran** kodlu öğrenci: “Hayvanlara su ve mama verirdim”

Mutluluk kategorisine ait örnekler:

Damla kodlu öğrenci: “iyi hissetme”, **Duru** kodlu öğrenci: “Neşe”, **Esra** kodlu öğrenci: “Kötü olduğumuzda bizi mutlu etmeye gelendir”

Birlik ve Beraberlik kategorisine ait örnekler:

Eymen kodlu öğrenci: “Hiç yalnız kalmamak”, **Neva** kodlu öğrenci: “Birbirimizi bırakmamak”

6. "Dostluk Denilince Aklınıza Gelenlerin Resmini Çiziniz." İfadesine İlişkin Bulgular

Yönerge doğrultusunda ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin çizdikleri resimlere ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

İlkokul 3.Sınıf öğrencilerinin "Dostluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz" yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlere ilişkin bulgular

Kullanılan Sembol	Çıkarılan Anlam	Frekans
Çiçek, ağaç, kalp, Atatürk ve çocuk figürleri, sevgi yazısı,	Sevgi	31
Güneş, bulutlar, gökkuşağı, meyvesi kalp olan ağaç	Doğa sevgisi	26
Merhaba diyerek tanışma, el ele tutuşan çocuklar, kalp içinde çocuklar, sinemaya giden çocuklar	Arkadaşlık	25
Oyun oynayan çocuklar, top oynayan çocuklar, futbol sahası, parkta oyun oynayan çocuklar, oyuna yeni katılan bir çocuk	Oyun oynamak	24
Ev, abi, kardeş	Aile	12
Birbirine yardım eden çocuklar, masayı beraber toplayan iki kişi, denizde boğulan çocuk, yere düşen arkadaşını kaldıran çocuklar	Yardımlaşma	11
Arkadaşına hediye veren çocuklar, elma ve kalp paylaşan çocuklar, Bayramda birbirine hediye veren çocuklar, Oyuncaklarını birbirleriyle paylaşan çocuklar, yemek paylaşan çocuklar, Arkadaşına dondurma alan çocuk, üzüntüsünü paylaşan çocuklar	Paylaşmak	11
Hayvanlar ve çocuklar, hayvanlara yardım eden çocuklar, Köpek ve kulübe	Hayvan sevgisi	8
Birlikte pano yapan çocuklar, Kalp içinde birlik beraberlik yazısı	İş birliği yapmak	5
Birbirine sürpriz yapan çocuklar	Mutluluk	5
Kolları olmayan kızla arkadaşlık eden çocuklar, farklılıkları olan iki arkadaş	Empati	4
Birbirine teşekkür eden çocuklar	Nezaket	4
Aynı renk giyinen çocuklar	Aynı olmak	4
Okul resmi	Okul	3
Sır paylaşan çocuklar	Sır tutmak, sırdaş olmak	3
Otobüsle yolculuk yapan çocuklar	Birlikte vakit geçirmek	2

Tablo 6'ya göre öğrencilerin "Dostluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz" yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlerin 16 kategoride toplandığı görülmektedir. Bunlar; sevgi (31), doğa sevgisi (26), oyun oynamak (24), arkadaşlık (25), aile (12), yardımlaşma (11), paylaşmak (11), hayvan sevgisi (8), mutluluk (5), iş birliği yapmak (5), nezaket (4), aynı olmak (4), empati (4), okul (3), sır tutmak, sırdaş olmak (3), birlikte vakit geçirmek (2) şeklindedir. Çalışma

grubunun “Dostluk denilince aklınıza gelenlerin resmini çiziniz” yönergesi doğrultusunda çizdikleri resimlerin bazıları şöyledir:

Sevgi kategorisine ait görsel örnekler:

Berkay kodlu öğrenci

Doğa sevgisi kategorisine ait görsel örnekler:

İnanç kodlu öğrenci

Oyun oynamak kategorisine ait görsel örnekler:

Faruk kodlu öğrenci

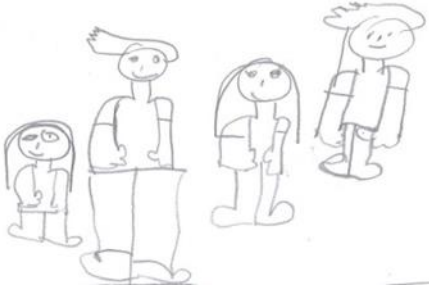
Arkadaşlık kategorisine ait görsel örnekler:

Nisa kodlu öğrenci

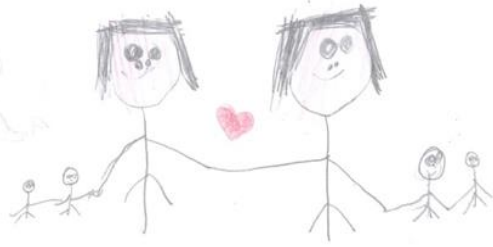

Aile kategorisine ait görsel örnekler:

Uygar kodlu öğrenci

Mira kodlu öğrenci

Yardımlaşmak kategorisine ait görsel örnekler:

Linda kodlu öğrenci

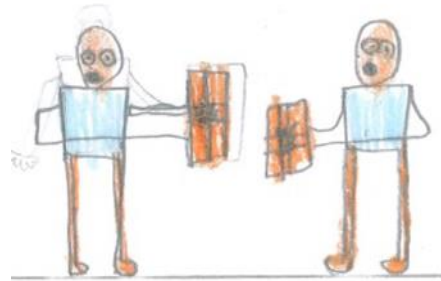
Ömer kodlu öğrenci

Paylaşmak kategorisine ait görsel örnekler:

Sude kodlu öğrenci

Cem kodlu öğrenci

Mete kodlu öğrenci

Hayvan sevgisi kategorisine ait görsel örnekler:

Damla kodlu öğrenci

Eren kodlu öğrenci

Birlikte vakit geçirmek kategorisine ait görsel örnekler:

Eylül kodlu öğrenci

Tartışma ve Sonuç

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersi kök değerlerinden biri olan adalet değeri ile ilgili olarak öğrencilerin hem yazılı hem de görsel betimlemeleri incelenmiştir. Öğrenciler adalet değerini; adaleti sağlayan kişiler (savcı, hâkim, avukat, anne, baba, cumhurbaşkanı, polis, öğretmen), eşitlik, paylaşmak, ceza, demokrasi, haklı olmak, adil olmak, mutluluk, dürüstlük, saygı, yardımsever olmak, mantıklı davranmak, cumhuriyet, sevgi ve gelecek şeklinde yazılı olarak; adaleti sağlayan kişiler, ceza, eşitlik ve adil olmak şeklinde de görsel olarak betimlemişlerdir. Öğrencilerin görsel betimlemelerinin tamamının yazılı olarak da betimlendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin yazılı ve görsel betimlemelerinin birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Adalet değeri ile ilgili olarak yapılan diğer çalışmalarda adalet değerinin; adaleti sağlayan kişiler (anne, hakim, avukat, öğretmen), eşitlik, paylaşmak, ceza, demokrasi, haklı olmak, adil olmak, dürüstlük, saygı, sevgi (Çakmak, 2016; İnel, Urhan ve Ünal, 2018; Çelik, 2021) şeklinde betimlendiği ve bu betimlemelerin tamamının bu çalışmada da yer aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle bu çalışmada ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerin adalet değerini; adaleti sağlayan kişiler, ceza, eşitlik ve adil olmak şeklinde görselleştirmeleri ile literatürdeki çalışmaların (Çakmak, 2016; İnel, Urhan ve Ünal, 2018; Çelik, 2021) sonuçlarının birebir örtüştüğü görülmektedir.

Literatürde adalet; herkesin hak ettiğini alması, kuralların ve yasaların tarafsız ve tutarlı bir şekilde uygulanması, hakkaniyet, uyum, denge ve hak kavramları ile açıklanmaktadır (Demir ve Acar 1992; Doğanay, 2012; Çınar, 2015; Cevizci, 2019; TDK, 2021). İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin adalet değerini hem yazılı hem de görsel betimlemelerinde ortaya çıkan "haklı olmak, eşitlik, ceza, demokrasi, adil olmak, saygı, mantıklı davranmak" kategorilerinin adalet kavramının açıklanmasında kullanılan kavramlarla örtüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda

ilkokul öğrencilerinin adalet değerini betimlemelerinde doğru zihinsel haritalara sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmada ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersi kök değerlerinden biri olan sorumluluk değerini; sorumluluk için gereken davranışlar, sorumlu olduklarımız (çevreye karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, devlete karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk, öğretmene karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk), dürüstlük ve bilinçli olmak şeklinde yazılı olarak; sorumlu olduğumuz işler, okula karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, doğaya karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk şeklinde de görsel olarak betimledikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin hem yazılı hem görsel ifadelerine bakıldığında resimlerinden ortaya çıkan betimlemelerinden sorumlu olduğumuz işler, okula karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, doğaya karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk kategorilerinin yazılı olarak da ifade edildiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin yazılı ifadelerindeki öğretmene karşı sorumluluk, dürüstlük ve bilinç olmak kategorilerinden görsel betimlemelerine rastlanmadığı görülmüştür. Öğrencilerin yaş özellikleri bakımından resimli ifadelerinin çok detaylı olmaması bu durumun bir nedeni olabilir.

Duran ve Bitir (2021), öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin olarak görev ve vazifeleri yapmak, yapılması gereken işleri yapmak, ödev yapmak, çok çalışmak, emanete sahip çıkmak şeklinde algılarının olduğunu tespit etmiştir. Yapılan bu çalışmada da öğrencilerin sorumluluk değerini; sorumlu olduğumuz işler (yapılması gerekenleri yapmak, eşyaları özenli kullanmak, sınıf ve okul kurallarına uymak, temiz olmak, emanete sahip çıkmak, ödev yapmak, odamızı toplamak...),sorumluluk için gereken davranışlar, sorumlu olduklarımız (çevreye karşı sorumluluk, doğaya karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, devlete karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk, öğretmene karşı sorumluluk, okula karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk) şeklindeki betimlemeleriyle benzer şeyleri ifade ettikleri, dolayısıyla çalışma bulgularının desteklendiği görülmektedir. Benzer şekilde bu çalışmada öğrencilerin sorumluluk değerine yönelik; sorumluluk için gereken davranışlar (yapılması gerekenleri yapmak, eşyaları özenli kullanmak, sınıf ve okul kurallarına uymak, temiz olmak, emanete sahip çıkmak, ödev yapmak, odamızı toplamak...), sorumlu olduklarımız (çevreye karşı sorumluluk, aileye karşı sorumluluk, devlete karşı sorumluluk, hayvanlara karşı sorumluluk, öğretmene karşı sorumluluk, arkadaşlara karşı sorumluluk) ve bilinçli olmak şeklindeki betimlemelerinin Yaşaroğlu ve Biçer'in (2020) ilkokul öğrencilerinin sorumluluk kök değerine ilişkin algıları çalışmasında görev, bilinçli olmak, ders çalışmak, odayı toplamak, ödev yapmak bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Bir başka benzer sonucun Çakmak'ın (2016) çalışmasında olduğu, söz konusu araştırmada öğrencilerin sorumluluk algılarının ödev ve yükümlülük, işini zamanında yapmak, yapmak zorunda olduklarımız, üzerine düşen görevi yapmak, emaneti korumak, görev bilinci/vazife şeklinde olduğu ve bu bağlamda bu araştırmanın sonuçları ile literatürdeki çalışmaların sonuçlarının benzer olduğu görülmektedir.

Alan yazında sorumluluk, üzerine düşen görevleri yerine getirme, başkalarının haklarına saygı gösterme, bireylerin yapacaklarını ifade ettikleri şeyleri yerine getirmesi (Apaçık, 2018; Uyanık Balat ve Balaban Dağal 2006; Alpöge 2011; Balcı, 2014) olarak ifade edilmekte ve sorumluluk değerinin bireylerin güvenilirlik ve dürüstlüğünü ortaya koyarak yaşam alanlarında sahip oldukları görev ve yükümlülükleri yerine getirme becerilerini ifade ettiği belirtilmiştir

(Tepecik, 2018). Bu çalışmada da öğrencilerin sorumluluk değerinden benzer şeyleri anladıkları ve bu bağlamda da ilkokul öğrencilerinin sorumluluk değerini betimlemede doğru bilişsel örüntülere sahip oldukları söylenebilir.

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin dostluk değeri ile ilgili olarak hem yazılı hem de görsel betimlemelerine bakıldığında öğrencilerin yazılı ifadelerinden dostluk değerini 20 kategoride oluşan ifadelerle açıkladıkları tespit edilmiştir. Bunlar; arkadaşlık, sevgi, yardım etmek, mutluluk, saygı, paylaşmak, iyi davranmak, güvenmek, dayanışma, oyun oynamak, iş birliği, birlik ve beraberlik, dürüstlük, barış, hoşgörü, yalan söylememe, aile, öğretmen, empati ve başarı şeklindedir. Görsel betimlemelerinde ise 16 kategoride toplanan ifadeler ile açıkladıkları görülmektedir. Bunlar; sevgi, doğa sevgisi, oyun oynamak, arkadaşlık, aile, yardımlaşmak, paylaşmak, hayvan sevgisi, mutluluk, iş birliği yapmak, nezaket, aynı olmak, empati, okul, sır tutmak-sırdaş olmak, birlikte vakit geçirmek şeklindedir.

Öğrencilerin hem yazılı hem görsel ifadelerine bakıldığında resimlerinden ortaya çıkan betimlemelerinden arkadaşlık, sevgi, oyun oynamak, aile, yardımlaşmak, paylaşmak, mutluluk, iş birliği yapmak, empati betimlemelerinin yazılı olarak da ifade edildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin yazılı ve görsel betimlemelerinin 9 kategoride birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Yazılı ifadelerden saygı, iyi davranmak, güvenmek, dayanışma, birlik ve beraberlik, dürüstlük, barış, hoşgörü, yalan söylememe, öğretmen, empati kategorilerinin görsel betimlemelerde bulunmadığı tespit edilmiştir. Yazılı ifadelerde görülmeyen fakat resimli betimlemelerde karşımıza çıkan kategorilerin doğa sevgisi, hayvan sevgisi, nezaket, aynı olmak, okul, sır tutmak-sırdaş olmak, birlikte vakit geçirmek şeklinde olduğu görülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde ilkokul öğrencilerinin dostluk değerini; arkadaşlık, paylaşmayı bilmek, sevgi, birbirinin sırrını paylaşmak, yardımlaşmak, iyi arkadaş olmak, mutluluk ve saygı kelimeleri ile ilişkilendirdikleri (Kara, 2020; Duran ve Bitir, 2021; Çelik, 2021) görülmektedir. Bu çalışmada da öğrencilerin benzer betimlemelerde buldukları dolayısıyla alan yazındaki çalışma sonuçları ile bu çalışmanın sonuçlarının benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte dostluk, iki insan arasında olan, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan çıkarsız ve sağlam bir ilişki (Cevizci, 2019) şeklinde betimlenmektedir. Bu çalışmada da öğrencilerin dostluk değerinden benzer şeyleri anladıkları ve bu bağlamda da ilkokul öğrencilerinin dostluk değerini betimlemede doğru bilişsel örüntülere sahip oldukları söylenebilir.

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin hayat bilgisi dersi kök değerlerinden adalet, sorumluluk ve dostluk değerleri ile ilgili olarak yazılı ve görsel betimlemelerinin incelendiği bu çalışmada öğrencilerin üç değer için sahip olunması beklenen bilişsel yapılara genel hatları ile sahip oldukları anlaşılmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin yazılı ve görsel betimlemelerinin birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Adalet değeri için adaleti sağlayan kişiler (savcı, hâkim, avukat, anne, baba, cumhurbaşkanı, polis, öğretmen), eşitlik, paylaşmak; sorumluluk değeri için sorumlu olduğumuz işler (yapılması gerekenleri yapmak, eşyaları özenli kullanmak, sınıf ve okul kurallarına uymak, temiz olmak, emanete sahip çıkmak, ödev yapmak, odamızı toplamak...), sorumlu olduklarımız (çevreye, aileye, devlete, hayvanlara, öğretmene ve arkadaşlara karşı sorumluluk); dostluk değeri için ise arkadaşlık, sevgi, yardım etmek, mutluluk, saygı, paylaşmak, iyi davranmak ve güvenmek betimlemelerinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Araştırma sonuçlarına bağlı olarak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Bu çalışmada 6 adet açık uçlu soru kullanılmıştır. Bu sorular tekrar düzenlenip uygulayıcılar tarafından geliştirilebilir. Yapılacak olan diğer çalışmalarda bu değerler “odak grup görüşmesi” yoluyla tekrar çalışılabilir ya da toplanan veriler çerçevesinde anketler geliştirilerek nicel bir çalışma yapılabilir.
- Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda bulunan diğer değerler üzerinde öğrenci görüşleri alınabilir.
- Yapılacak başka çalışmalar köy okullarında veya il merkezlerindeki okullarda gerçekleştirilebilir ve bu şekilde örneklem geliştirilebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar(lar), bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar(lar), bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu’ndan (29/03/2022- 254383) etik izin alınmıştır.

Kaynakça/References

- Ak Tefek, F. ve Tay, B. (2017). Opinions of third-grade primary school students on the value of patriotism. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal)*, 1(1), 55-75.
- Alpöge, G. (2011). *Okul öncesinde değer eğitimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Apaçık, G. (2018). *İlkokul 4. sınıflarda adil olma ve sorumluluk değerlerinin oyun ve fiziki etkinliklerle kazandırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Balcı, M. (2014). *Değerleri yaşa(t)mak ve değerler sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Barcın, F. (2018). *İlkokul 4. Sınıf değerler eğitiminde yaratıcı drama yönteminin etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi/teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E, Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Say Yayınları.
- Çakmak, M. M. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin adalet, dürüstlük, saygı, sorumluluk ve barış değerleri hakkındaki algıları (Diyarbakır ili örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Çelik, Ş. (2021). *Ortaokul öğrencilerinin kök değerler hakkındaki metaforik algıları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Çelikkaya, H. (1996). Eğitim ve yönetimde sevgi faktörü. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(8), 67-72.
- Çınar, F. (2015). Din öğretiminde değerler eğitimi. M. Gündüz (Ed.), *Değerler eğitimi içinde* (s. 87-123). Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1992). *Sosyal bilimler sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2012). Değerler Eğitimi. Cemil Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 256-287). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Duran, E. ve Bitir, T. (2021). İlkokul öğretmenleri, öğrencileri ve velilerin değer algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2), 252-269.
- Erkuş, S. (2012). *Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Gereken, H. (2018). *5. sınıf Türkçe ders kitabındaki atasözlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Güzel, D. (2013). *3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

- İnel, Y., Urhan, E. ve Ünal, A. İ. (2018). Ortaokul öğrencilerinin adalet kavramına ilişkin metaforik algıları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(2), 379-402.
- Kabapınar, Y. (2007). *İlköğretimde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler eğitimi*. Ankara: Maya Akademi Yayınları
- Kapkın, B., Çalışkan, Z. ve Sağlam, M. (2018). Türkiye’de 1999-2017 yılları arasında değerler eğitimi alanında yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(35), 183-207.
- Kara, E. (2020). *Birleştirilmiş ve müstakil sınıflarda öğrenim gören ilkökul öğrencilerinin kök değerlere yönelik algılarının karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Kıldan, O. ve Pektaş, M. (2009). Erken çocukluk döneminde fen ve doğa ile ilgili konuların öğretilmesinde okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 113-127.
- Kirschenbaum, H. (1995). *Enhance Values and Morality in Schools and Youth Settings*. Massachusetts: Allyn ve Bacon Company.
- MEB, (2005). *İlköğretim hayat bilgisi dersi (1, 2 ve 3. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB, (2015). *İlköğretim düşünme eğitimi dersi (6.7.8.sınıf) dersi öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB, (2018). *2023 eğitim vizyonu*. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/> (erişim tarihi: 05.11.2021).
- Sönmez, V. (2008). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2015). *Örnekleriyle eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şentürk, H. (2010). Kişilik gelişiminde eğitim, din ve değerlerin rolü. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 50-55.
- Şimşek, N. (2014). 2005 Hayat bilgisi öğretim programına önceki programlarla karşılaştırmalı bir bakış. Baysal, Z.N. (Ed), *Hayat Bilgisi Öğretimi* içinde (s. 51-68). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Tay, B., Durmaz, F. Z. ve Şanal, M. (2013). Sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerin değer ve değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 67-93.
- Tay, B. (2017). Yapılandırmacılık ve Hayat Bilgisi. Tay, B. (Ed.), etkinlik örnekleriyle hayat bilgisi eğitimi içinde (s. 1-39). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- TDK (2021). *Güncel türkçe sözlük*. 09.12.2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden ulaşılmıştır.
- Tepecik, B. (2008). *Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi sosyolojik yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Titchen, A. and Hobson, D. (2005). *Phenomenology*. B. Somekh, C. Lewin (Edit.), Research methods in the social sciences (121-130). İngiltere: SAGE Publications.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.

- Ulutaş, İ. ve Ersoy, Ö. (2004). Okul öncesi dönemde sanat eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*,12(1), 1-12.
- Uyanık Balat, G. ve Dağal, A. B. (2006). *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Yaman, E. (2014). *Değerler eğitimi*. Ankara: Akçay Yayıncılık.
- Yaşaroğlu, C. ve Biçer, R. (2020). İlkokul öğrencilerinin kök değerlere ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (52), 996-1005.
- Yeşilyurt, E. ve Kurt, İ. (2012). Değerleri kazandırmasındaki etkililik açısından resmi ve örtük program ile okul dışı etmenlerin öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*,7(4), 3253-3272.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorulmaz, B. (2017). *Ailede değerler eğitimi*. İstanbul: Erkam Yayınları.

İletişim/Correspondence

Öğretmen Gamze CEBECİ
gmscebeci@gmail.com
Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul

Doç. Dr. Bilal YORULMAZ
bilalyorulmaz@marmara.edu.tr
Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul